Ar. 2827

Cod. Or. 7112

LEGAAT
PROF. DR. C. SNOUCK
HURGRONJE
1936

Ar. 2827

Ar 2827

R. UNIV.
BIBLIOTHEEK
LEIDEN

29 Sept. tot 1 October
Aanteekeningen over de 1e maand van mijn verblijf te Djiddah, gevolgd voor het latere door journaal.

Den 28 Augustus kwamen de Hr. Kruyt en ik na eene voorspoedige reis van 22 dagen eerst op Aboe Sa'd, waar Dr. Stiepovitch ons voorloopig herbergde en daarna 's namiddags te Djiddah aan. In de eerste weken vond ik door de drukten van uitpakken, bezoeken maken en ontvangen, weinig gelegenheid om geregelde aanteekeningen te houden; vervolgens, 17 September werd ik ongesteld en bedlegerig en eerst nu begin ik weder op krachten te komen. Een en ander van mijne bevindingen en kennismakingen gedurende den inmiddels verloopen tijd vinde hier zijne plaats.

Van de stad zelve heb ik nog niet bijzonder veel gezien; alleen bij onze aankomst zoowel als kort daarop ~~bij~~ na een bezoek aan den Qaïm-maqâm ter gelegenheid van den geboortedag des sultans en ook later bij het afleggen van een paar bezoeken aanschouwde ik den bâzâr, die den nieuweling in Oostersche landen een zeer indrukwekkend schouwspel aanbiedt; verder maakten wij vóór mijne ziekte eenige wandelingen buiten de Medinapoort, die zich echter nooit ver uitstrekten. Behalve met de voorloopige ordening mijner zaken en het nemen van eenige proeven met de photographie besteedde ik mijnen tijd hoofdzakelijk met de aanknooping van kennissen ~~en~~ alhier en ook dezulken, die zich, uit Mekka gekomen, tijdelijk hier ophielden. Zonder eene juiste orde in acht te kunnen nemen, laat ik over die nieuwe kennissen hier een en ander volgen.

Over de Europeanen: den Eng. consul Jago, de doctoren Stamatiades en Stiepovitch, den employé bij de Oostenr. Lloyd Galimberti, den koopman

Stros, den handelsemployé Long, mijne land- en dischgenooten van der Chijs, Termeulen, Stynis en den eerst later aangekomen Metzler kan ik hier zwijgen en evenzeer kort vermelden het consulaatspersoneel: den gawass Hosain (, den kâtib Sjech 'Alî, tevens imâm in eene moskee alhier, waarvan hij het zichtbaar teeken (سجدة) op het voorhoofd draagt, den portier Nagîb, den kok Fâredj (in de wandeling gewoonlijk Verrek geheeten), de bedienden Ismaïl en Mohammed, welk laatste na zijn weglopen door den neger Sajjid werd vervangen, en eindelijk mijn eigen vluggen, handigen Circassiër Chorsjîd.

Met Joesof Qodsî (uit Jerusalem), den renegaat, drogman v. h. Engelsch consulaat en wandelend nieuwsblad van Djiddah, die weinig wezenlijke beschaving of kennis maar veel slimheid en menschenkennis schijnt te bezitten, maakte ik reeds den eersten dag kennis. Deze naïef-ijdele man, wien de Islâm niet zeer diep in het hart zit, schijnt in weerwil daarvan niet zonder invloed bij den Sjerief van Mekka en bij den wâlî v. d. Hidjâz te zijn. Hij gaat bij alle belangrijke gelegenheden naar Mekka, zooals ook nu bij den hadj, vooral om uit Engelsche en verder algemeen Europeesche gezichtspunten een oogje in het zeil te houden en later verslag te doen. In gewone omstandigheden komt hij dagelijks eenige malen op het Nederl. Cons. om nieuws op te doen en kwijt te raken.

R. UNIV. BIBLIOTHEEK LEIDEN

Den zorgen. Eng. Indischen arts Abd ar-Razzâq leerde ik tegelijkertijd met hem kennen, maar zag hem later nog niet weer terug. De plaatsing van dezen inlandschen arts aan het Eng. consulaat heeft hoofdzakelijk andere dan medische of hygiënische bedoeling. Ook hij bezoekt bij zekere gelegenheden geregeld Mekka en heeft eenmaal een uitvoerig Engelsch verslag betreffende den hadj geleverd. Door zijne zware doofheid heeft de omgang met hem natuurlijk groote moeielijkheid.

De familie Djauhar, nl. Hasan, diens broeder Mohammed (meer intellectueel en moreel ontwikkeld) en de welopgevoede, nog jonge zoon des eerstgenoemden: 'Alî, van Eng.-Indische afkomst, maakten evenzeer al spoedig na onze aankomst hunne opwachting en hun bezoek werd niet lang daarna door ons beantwoord. Met name de kennismaking met 'Alî, die eenige kennis en boeken bezit, zal mij in het vervolg van dienst kunnen zijn. Zij zijn, zooals de meeste menschen hier, als de gelegenheid zich voordoet, kooplui – maar gelijk hunne meeste Djidda-er collega's in de laatste jaren door een samenloop van omstandigheden (naar hun eigen beweren vooral door de drukkende quarantaine-maatregelen) zeer achteruit geraakt. Velen hunner teren thans eenvoudig op hun kapitaal of hebben zelfs het einde hiervan reeds bereikt.

'Ali Djauhar zal mij in kennis brengen met zekeren Sjaich Mohammed Moerād, een der weinige Djiddasche geleerden van eenige beteekenis, die tegenwoordig ook zaken schijnt te doen en lang niet afkeerig is van omgang met Europeanen. Geheel anders schijnt dit te zijn met den meest befaamden faqieh alhier, den mij vroeger door Amien al-Madani reeds als schrijver van een commentaar genoemden Ba Gabrain, die voor het oogenblik uit de stad is, maar als een erg fanaticus bekend staat en tot geenen prijs met kafirs te maken wil hebben.

Tegelijkertijd met Mohammed Djauhar leerde ik zekeren Abdarrahmān Ba-gélīff kennen, die, hoewel niet zonder goede opvoeding en naar het schijnt ook niet zonder aanzien, den indruk maakte van vrij onbeduidend en eenigszins „verdronken" te zijn.

Toen de bekende modabbir al-molk van Atjeh Habieb Abdarrahmān az-Zāhir van zijne reis naar Egypte en Syrië, naar het heette om den hadj te doen, was teruggekeerd, kwam hij reeds spoedig, een der eerste dagen na onze aankomst, 's avonds in iḥrām ons bezoeken. Hij maakte op mij, in weerwil van zijne grenzenlooze ijdelheid,

zijne vleierij en zijn eenigszins zonderling uiterlijk, dat door zijne pikzwart geverfde haren en baard nog zonderlinger werd, eenen niet onaangenamen en zeker belangwekkenden indruk. Zeer belezen en geletterd en lang niet zonder gaven des verstands, scheen het hem aangenaam en opvallend tevens, een Europeaan te ontmoeten, die van „de wetenschap" werk gemaakt had. Vooral kwam dit uit bij een gesprek over eene نصيحة, die hij verklaarde gaarne voor de Indische Regeering, wier rijst hij nu reeds 5 jaren at, over de Atjehquestie te willen opstellen. Hij begreep, dat de Atjehers, strenge moslims, tevreden zouden zijn als hun geheele binnenlandsch bestuur door een geloovige, zij het ook onder toezicht der Nederl. regeering, geregeld werd. Eene نظارة الداخلية dus onder een moslim, die 1° niet den titel van sultan of koning, maar van wezier of modabbir al-molk moest voeren om de suprematie der Ned. Reg. onaangetast te laten 2° geen Atjeher van geboorte moest zijn om geen naijver enz. te verwekken en 3° waarvoor, zooals in den loop van het gesprek steeds duidelijker bleek, Habieb de aangewezen man zou zijn. Deze wezier zou te Kotta-Radja gevestigd wezen, hetgeen door de verbinding dezer plaats (standplaats v/d. gouverneur) met Oleh-leh door eene spoorweglijn geene gevaren van afval en dgl. zou medebrengen.

Vgl. den later door Habieb geschreven brief, thans in mijn bezit.

De bevolking zou zich onder zulke omstandigheden steeds meer tot een geregeld leven schikken en de wapenen met den ploeg verwisselen; orde en eensgezindheid zouden weldra heerschen.

Toen ik hem nu wees op het onmoslimsch karakter van zulk een „wezinaat van kâfirs" wist hij zich zeer goed met de احكام الضرورات te helpen, die hier, wegens het feit der overwinning door Christenen van toepassing waren en haalde daarvoor een tekst van zekeren Ardebîlî aan, die speciaal op een geval als dit van toepassing was. En mijne opmerking, dat zulk een toestand, van Abch. standpunt bezien dan toch altijd een voorloopige, een overgang bleef, waarin men op den duur, als de omstandigheden gunstiger waren, niet mocht berusten, was zijn antwoord: hoe zou het anders? Wie wenscht niet, als hij kan, de bovenhand te hebben?

Hij zou zijne meeningen en voorstellen in het Arabisch op papier stellen, opdat ik ze vertaalde en ze dan der Regeering onder de oogen kwamen. Tot nog toe is hij echter in gebreke gebleven zijn voornemen uit te voeren.

Een dag na zijn bezoek bezocht ik hem bij zijnes gastheer Ba-~~Gezaam~~ Haroen, ~~zo~~ den chef der sajjids alhier, waar Habieb mij met trots zijn geslachtsboom, opklimmende tot den Profeet, liet zien. We werden daar al spoedig, ook met den jongen Mohammed Massjât, in een theologisch gesprek gewikkeld, waarin telkens mij, die mij zeer voorzichtig uitliet, de vraag gedaan werd: als ik dan zoo en zoo dacht, wat mij nog terughield van overgang tot den Islam en of ik niet

bevreesd was dat, bij studien als de mijne, mijn „voet zou gaan wankelen"? Ook over mystiek en de mogelijkheid van kasjf zonder het specifieke Noer-Mohammed werd gedisputeerd. Behalve met

Ba-~~Gezaam~~ Haroen, die mij een enkel handschrift liet inzien, kwam ik, als gezegd, door Habieb in kennis met

Mohammed Massjât, dien ik later te zijnes huize bezocht en nog later bij mij ontving. Zijn vader, thans sedert 3 jaren ernstig ziek, schijnt een zeer beschaafd en geletterd man geweest te zijn in zijne goede dagen. Hij toonde mij dan ook eene lang niet onaardige bibliotheek, waarvan hij een catalogus bezat en waarin hij mij vrijen toegang toezegde. Aanknoopingspunten waren voor ons nog het feit, dat deze familie te Djiddah de zaken behartigt van Amien al-Madanî; en verder dat hij bij zich te logeeren had Sajjid Dja'far, neef van den sultan van Pontianak en diens neef Sajjid Sâlim, die tezamen hier een bezoek aan het Consulaat brachten; eerstgenoemde vol belangstelling voor mijne photographische zaken.

Massjât verklaarde voornemens te zijn het eerstvolgende Oriëntalistencongres te bezoeken en was zeer geneigd over theologische en over Europeesche zaken van gedachten te wisselen. Hij is lid van den Medjlis attanjier alhier. Van de zoovengenoemde Maleiers van half-Arabische afkomst scheen mij

Sajjid Sâlim, die van zijne prille jeugd af zijn grootsten tijd in Hadhramaut doorbracht, een byzonder yverig Mohammedaan. Met byzondere belangstelling nam hy van Amien al-Madanî's fatwa over de harenvereering kennis en verklaarde mij, dat deze speciaal gericht moest zijn

vgl. bem. 34 tegen zekeren Sjaich [illegible] in Medina, die haren van Mohammed bezat, welke heeten van ouder tot ouder in zijne familie door erfenis te zijn overgegaan en tot wien zich talloos velen begaven om daaraan eene barakat te ontleenen. Toen ik hem (Sâlim) later by Massjât vond, had hij inmiddels den ihrâm aangenomen; hij vertrok trouwens gedurende mijn bezoek aldaar naar Mekka in gezelschap van zijnen neef Dja'far, die het voorloopig zonder ihrâm deed. Sâlim beweerde, zich voortdurend te Mekka op de gewijde studiën toe te leggen.

Sajjid Dja'far is sedert eenige jaren met hetzelfde doel te Mekka, maar heeft, daar hij zyne jeugd in Pontianak doorbracht, zooals hy zeide hier van meet af aan moeten beginnen en dus nog geene byzonder groote vorderingen gemaakt. Dat zijn geloofsyver tamelijk groot is, mag o.a. wel blyken uit ~~het~~ zijn antwoord op myne vraag omtrent madrasa's in Pontianak en wat daar geleerd werd? In Pont. wordt evenmin als in geheel Oost-Indië iets van belang aan de wetenschappen gedaan; er zijn geene 'oelamâ; de daula (Nederland) laat hen niet toe, omdat zy er bang voor is en zoodoende kiezen de reizende geleerden ander terrein voor hunne werkzaamheid. Toen hierop werd aangemerkt, dat dit niet-toelaten alleen dan plaats had, wanneer er gegronde vrees bestond dat andere bybedoelingen die „geleerden" naar Indië hunne schreden deden richten, was het antwoord een blijkbaar half of niet oprecht gemeend: „misschien".

Intusschen hoopte Dja'far zich spoedig na den hadj hierheen te begeven om zich verder in de photographie te oefenen en dan eventueel te Mekka en omstreken afbeeldingen te nemen van de meest gewenschte zaken.

Radèn Aboe Bakar alias   , die reeds een vyftal jaren te Mekka zich op de gewijde wetenschappen toelegt, is de gemakkelijkst te behandelen persoonlijkheid van allen, met wie ik in aanraking kwam. Met het vooruitzicht op moreelen steun tot het verkrijgen eener gouvernementsbetrekking (zijn vader was en zyn broeder is regent van Pandeglang), is hij geneigd om alle denkbare gegevens te verzamelen, inlichtingen te verschaffen en hulp te verleenen. Reeds nu bezorgde hij mij uit Mekka een belangrijk aantal boeken, waaronder zulke, die over de Naqsjibendijja handelen, en deelde hy mij alles mede wat hem bekend was omtrent de inrichting van het onderwijs in den Masdjid al-Ḥarām. Zonder buitengewoon knap of byzonder slim te zijn, heeft hij blykbaar van eene vrij goede opvoeding tamelijk wel geprofiteerd en legt hij zich met byzondere voorliefde en ijver op het verwerven van practisch „useful knowledge" toe. Hy zal mij ongetwyfeld van ~~den~~ het grootste nut zijn, wanneer hij na afloop van den hadj

voor eenige dagen hierheen terugkeert.

Sjaich 'Abdallah al-Zawāwī, modarris in den masdjid al-harām en leeraar o.a. van Aboe Bakar zoowel als Sajjid Dja'far, van Maghrebijnsche afkomst maar te Mekka geboren en opgevoed, schynt van tijd tot tijd voor zyne gezondheid, die vochtige lucht noodig heeft en voor zijne zaken eenigen tyd naar Djiddah te komen. Zoo was hij ook thans vóór den hadj eenigen tyd hier en wel in hetzelfde huis met Sajjids Dja'far en Sālim, nl. bij Massjāt. Dja'far beloofde mij, my met hem in kennis te zullen brengen en inderdaad kwamen zij mij met Massjāt Zondag 14 Septr. bezoeken, juist toen ik aan het Oostenrijksche Consulaat vruchtelooze pogingen deed om den voorbijtrekkenden maḥmal te photographeeren. Zij kwamen dan ook naar bedoeld gebouw, waar we een korten tyd samen spraken. Den zelfden middag bracht ik een tegenbezoek en den volgenden morgen kwamen zij volgens afspraak ten onzent om met myne boeken, curiosa en [illegible] nader kennis te maken. Om laatstgenoemde te leeren kennen onderwierp onze Sjaich my aan eene soort van examen. Zeer interesseerde

hem de Europeesche drukken van Arabische werken, waarvan hij eenige namen noteerde en zijne verwondering uitdrukte, dat zij niet, tegen een goedkooper prijs, in het Oosten ten verkoop gesteld werden. Later zou hij terugkomend om nog een en ander van mijne zaken te leeren kennen; ik hoopte eene photographie van den tamelijk jongen sjaich te kunnen nemen, wiens vader ook modarris te Mekka is geweest. Maar mijne ziekte kwam ongelukkig tusschenbeiden en hij kon zoodoende slechts een schriftelijk afscheid van mij nemend, daarbij voegende op mijn verzoek eenige korte verzen, die hij in mijn poezie-album ternederschreef.

Si 'Aziez ibn Sjaich al ~~[illegible]~~ Haddād, door de Fransche Regeering wegens zyne bemoeiingen bij gelegenheid der laatste verwikkelingen in Tunesie van Algerie naar Mekka verbannen, kwam reeds

spoedig na onze aankomst zijne opwachting maken. Hij heeft een zeer gunstig uiterlijk en aangename manieren. Blijkbaar doet hij alle denkbare moeite om zich voor de Fr. Regeering zoo verdienstelijk en bij haar zoo aangenaam te maken, dat zij hem gratia schenke en hij schijnt daarop kans te hebben. In den laatsten tijd is al zijne aandacht gericht op het spelen van eene belangrijke rol in de ontdekking der moordenaars of althans de verzameling van nadere gegevens omtrent den moord van Dr. Huber. Daar het Fr. consulaat door de afwezigheid van consul en vice-consul en den dood van den gérant Huber als verlaten is, wendt hij zich voortdurend tot het Nederlandsche met raad en plannen. Nu heeft hij den bediende van Huber onder de hadji's van Ḥaïl weten te ontdekken en bij zich in huis te krijgen, waar hij hem voorloopig heimelijk gevangen houdt, wachtende op instructies van de Fransche regeering, wat verder te doen. Daar het Fr. consulaat meermalen door den Ned. consul werd waargenomen, stelt hij op de gelegenheid van dezen hoogen prijs en betuigt dan ook vaak zijne bereidwilligheid om van dienst te zijn.

Onlangs zond hij eene copie ~~[illegible]~~ (oorspronkelijk voor Huber bestemd) van eene lijst en zeer korte geschiedenis der Sjeriefen, die over Mekka regeerden van den beginne tot heden toe. Gelegenheid om de wetenschappelijke waarde van dit

stuk nauwkeuriger te onderzoeken, heb ik, daar het gedurende mijne ziekte aankwam, nog niet gehad.

Met Bassâm (familienaam; zijn verdere naam is Gâlib), maakte ik kort vóór mijne ziekte kennis. Door onhandigheid der bedienden werd het mij niet duidelijk dat hij, die mij met de photographie bezig vond, mij een bezoek kwam brengen en ik praatte dus wel wat nonchalant eenigen tijd met hem in den tuin, waarna hij scheen te vinden dat zijn bezoek minder gelegen kwam en dus henenging. Thans is hij ten hadj. Hij behoort in 'Onaiza thuis, is dus onderdaan van Ibn Rasjied, reist veel voor handelszaken. Zijne familie was het ook vooral, die Huber bij zijne reizen voort hielp en hijzelf heeft Huber vóór zyne ongelukkige laatste reis hier naar Djiddah gebracht.

Hij deelde mij o. a. mede dat de onderdanen van Ibn Rasjied geene Wahhabieten, maar Hanbalieten

zijn; dat eerstgenoemden alleen Zuidelijker in den Nedjd: in Deráya en Rijâd gevonden worden en zich buiten hun eigen terrein uit vrees voor de anderen, voor Hanbalieten uitgeven. In hoeverre dit laatste niet van Ibn Rasjieds onderdanen zelven, of althans van sommigen hunner geldt, is mij nog niet recht duidelijk. Herinner ik mij wel, dan deelde Amien mij mede dat alle onderdanen van Ibn Rasjied nagenoeg Wahhabieten en als zoodanig in Medina zeer geacht waren. vgl. 32 Hier willen de beschaafde moslims van Wahhabieten geen goed hooren. Zij verklaren Qorân en overlevering naar hun eigen, niet door taqlied voorgelicht, inzicht en verklaren dezulken, die niet denken als zij, voor kafirs en ... من كفّر مسلما فهو كافر, zoo zeide Masjût en daarop kwam ook neder hetgeen Bassâm zeide.

1 October. Eergisteren mail; brieven van Wilken en Bosch, Spectators en Duitsche vertaling van Wilkens matriarchaat bij de Arabieren. Van huis evenmin iets als de vorige maal. Gisteren groote hadj-dag. Op een paar plaatsen in de stad eenige Turksche schommels met meisjes en jongens erin, waarbij snoeperijen (erwten, boonen, suikergoed, dadels) verkocht werden. Verder hier en daar dansen (krijgsdansen en ook eene soort van cancans) door negerslaven. Mooi aangekleede kinderen met goudgestikte jurken en vergulde amulettendoozen om hals of middel wandelden door de stad en daarmee uit. De صلوة العيد was in den مسجد الشافعي. De meeste menschen zijn echter op den hadj; van daar dat dit feest ook hier veel minder beteekent dan het Einde der Vasten. Op den dag verveelde ons een hier in de buurt gehouden Zār of duivelsuitdrijving; 's avonds had de Turksche vrouw, die met den zoon van onzen buurman Moḥtasib (zoon van den naar aanleiding van den moord van 1858 gevallen Moḥtasib) gehuwd, ~~een~~ de tweede verdieping van een naburig huis bewoont, eene fantasia. Zij onthaalde een aantal harer vriendinnen op muziek (trommelen en zang van 2 naar het schijnt beroemde zangeressen); daar zij ongesluierd met open vensters in een verlicht vertrek zaten, konden wij van uit het niet verlichte consul. bureau alles uitstekend waarnemen. De muziek, waarvan vooral de woorden de aanwezige vrouwen bijzonder scheen te amu-

zeeren, duurde tot diep in den nacht voort. Nog niet geheel hersteld, deed ik gisteren om althans iets van het feest te zien, mijne eerste wandeling na mijne ongesteldheid. De stad door, de Mekka-poort uit; hier dronken we in het laatste koffiehuis aan den weg koffie en keerden langs den tuin van Ḥāmid enz. door de Medina-poort huiswaarts terug.

Heden verzond ik brieven aan Aboe Bakar (dankbetuiging voor zijne boekenzending) en aan Si Aziz (id. voor de zending van de Sjeriefengeschiedenis.

4 October. Gisteren kwam de Macassar uit Holland om hier eenige dagen op de reede te blijven en dan met pelgrims naar Indië te gaan — zonder brieven. Uit Aden kwam M. Bertrand, dragoman v. h. Fransche consulaat, thans ook gérant, terug en telegrapheerde naar Mekka aan den wālī om opzending van Maḥmoed, bediende van Huber, naar Djiddah, tevens Si Aziz per telegraaf van dezen maatregel verwittigende. Ik stelde het telegram op.

walī : بامر دولتي بتاريخه استلمت قنصلات فرنسا
واخبرت بان محمود خادم الخواجه هوبر المقتول
قريبا من رابغ الآن فى مكه و~~لاجل~~ من عند سي
اعزيز بن الحداد وارجو من جنابكم ان ترسلوه
وكل حوايجه الى جده مع ضابطية وكتابنا
الرسمي سيتبع بلا تأخير

Heden kwam een brief van Si Aziz aan den Holl. Consul met bericht, dat hij aanstaanden Zondag

van Hādj 'Alī
Mahmoed onder geleide hierheen zou zenden te ondervraging (van het telegram was hem natuurlijk nog niets bekend), te liever en te spoediger omdat de gawass v.h. Fransche consulaat Amien, thans te Mekka, al zyne maatregelen verijdelde, waarom hij dan ook tegen dien mas eene formeele, uitvoerige klacht indiende.

~~Ingesloten~~ Verder had volgens zijn schrijven de wālī van den Hidjāz den chef der hadjkaravaan van Ibn Rasjied ontboden en hem gezegd dat het vermoorden van een Frank als Huber in de gegeven omstandigheden een verdienstelijk werk en de toelating van hem en zyns gelijken in deze landen door Ibn Rasjied zeer verkeerd was, daar zij alles eenvoudig opnamen om later zich in bezit te stellen van hetgeen hun goeddacht. Bedoelde chef was daardoor eenigszins beangst en wilde een brief van Ibn Rasjied aan het Fransche consulaat, bevattende mededeeling van den dood van Huber, aanwijzing dat dit eene zaak van اولاد الحرام was en condoleantie, welken brief Mahmoed onder zich had, terugvragen en dien uit vrees voor de Turken niet aan zyne bestemming laten bezorgen. Intusschen had St Aziez op bedoelden brief reeds beslag gelegd en kon Mahmoed dus verklaren, dat hij niet meer in staat was dien terug te geven.

Behalve 1e dezen brief van Ibn Rasjied aan het Fransche consulaat, zond St Aziez nog ingesloten 2e een eigenhandigen brief van Mahmoed

die verklaarde te Mekka uit vrees voor de Turken niets te durven openbaren, maar a.s. Zondag aan het Nederl. consulaat te zullen komen, waar hij bereid was alles geheim of openbaar mede te deelen wat hij aangaande Huber's uiteinde wist. Intusschen deelde Aziez mede, dat hij bang was wanneer de zaak te lang sleepte, Mahmoed te zullen zien ontvlieden, daar hij door sommige zyner vrienden en door Turken hiertoe werd aangespoord. Hij had dan ook aan Hādj 'Alī aanbevolen, hem altijd te vergezellen en in het oog te houden.

Bevreesd dat nu juist het gisteren aan den wālī verzonden telegram den gunstigen loop der zaken zoude kunnen bederven, heeft Bertrand aan St 'Aziez heden getelegrafeerd, dat hij al het mogelijke zou doen om Mahmoed op den bepaalden tijd hierheen te zenden

De Turquoise kwam van Suez en bracht de Brindisi-mail met brieven van mama, Brutel de la Rivière, Romburgh, Weekbl. v.h. Recht, uit Indië toegezonden met uittreksel uit myne critiek op v.d. Berg, 2 Spectators, 1 deel v. Tabarī, portretten van mij. 5 October

's Morgens bezoek van M. Bertrand, die de aankomst van Huber's bediende Mahmoed, begeleid door Hādj Ali en dus vermoedelijk alleen door 'Aziez' bemoeiing geworden. 'Aziez zelf zal aanst. Zaterdag 11 October hier komen. Bertrand wilde Mahmoed eene beëedigde uitvoerige „déposition" doen geven aangaande het door

hem bygewoonde, treurige feit. Volgens zyne voorloopige mededeelingen was Huber's gids ([illegible]) de schuldige, die hem onder bedriegelyke voorwendselen voor eenige oogenblikken van het gezelschap af geleid en om hem van zijn geld (naar gissing 300 dollars) te berooven met een pistool doodgeschoten had.

9 October. Den 7en dezer zijn de HH. Kruyt, van der Chys en ik met een sambock naar de buitenree gegaan om aan boord van de Macassar (Kapt. de Ridder) te dejeuneeren. De kapt. en 2 passagiers keerden met ons op den warmen tocht van de buitenree terug, dineerden en logeerden ten onzent. Gisteren is de Macassar, als eerste van de 16 schepen, die op de reê pelgrims wachten, vertrokken met 300 en in de 40 hadji's. Gisteravond maakte ik met den Hr. Stynis eene wandeling door den bâzâr om het gewemel der hadji's van alle natiën en de concurrentie der brokers (Madroes, agent eener Egypt. maatschappy, Oosten. Lloyd, Oswald enz.) te aanschouwen. We besloten na zonsondergang met een bezoek aan het koffiehuis in het smidsstraatje in onze nabyheid om daar een Arab. voorlezer aan te hooren. Onze aanwezigheid scheen niemand te ergeren; ik kon echter, daar we midden in het verhaal aankwamen, den samenhang niet vatten, wel de enkele woorden en op zichzelve genietbare aardigheden.

16 October. Vrijdag ll. 10 Oct. ontvingen we mail met brief van mama, van Goldziher en een paar couranten. Zaterdag 11 konden we onze brieven (myne aan mama en Wilken en Recensie van Wilken's „Matriarchat" voor de D. L. Ztg.) met antwoord op de juist ontvangene verzenden. In de afgeloopen week photographeerde ik St Aziez met zijn slaaf, Mahmoed (Huber's bediende) 3 derwiezjes uit Bochara, 2 hadji's uit Bagdad, 2 Palembangers, groepen van a/ hadji's uit Banten b/ Batavia c/ Pekalongan d/ Lampongs, waarvan 3 met sjaichs of wakiels, verder 2 toevallig hier gekomen lieden uit Zanzibar, 2 radhens uit Soekapoera (broers). 14 dezer ontvingen we weder eene mail met brieven voor mij van mama, ~~brief~~ Kleyn. briefkaart van Wilken ter begeleiding van van den Berg's „Zelfverdediging" en spectators.

Een der genoemde radhèn's zou my uit Soekapoera pĕsantrèn-handboekjes zien te sturen en ook met andere hadji's sprak ik herhaaldelyk over een en ander. Heden middag wachten we 2 radhens uit Tjiandjoer en den prins Noer van Batjan met diens neef en den met hem ~~teen~~ hadji gekomen imâm ten eten op de gewone Donderdagsche rysttafel.

Nog zij vermeld, dat ik dezer dagen ontmoette den zeer jeugdigen Raden Mas Soemadio kleinzoon v/d. gep. Regent van Samarang, hier gekomen met het voornemen om te Mekka te blyven leeren, maar huiswaarts teruggeroepen door den dood zijns vaders. Later komt hy weer hier en hij zal intusschen

te Samarang de noodige inlichtingen voor mij inwinnen.

22 October Te vermelden is nog van de thans voor de helft gepasseerde drukke hadji-dagen de kennismaking met <u>de</u> <u>Sjerîfa</u> gehuwd met eenen Sjech onzer hadji's, intrigante en brutale vrouw, die dadelijk met mij over godsdienstige zaken wilde disputeeren.

Onze vrienden van <u>Batjan</u> hebben heden afscheid genomen en de prinsen beloofden mij boeken over oude overlevering van Batjan, Ternate enz., de imâm om mij een enkel Maleisch aldaar gebruikt fiqh-boek te bezorgen. De imâm <u>Ahmad</u> gaf mij tevens eene lijst van de voornaamste te Batjan en Ternate bij het godsdienstonderwijs gebruikelijke boeken. Vroeger deelde hij mij mede, dat te Ternate de gelegenheid om kennis op te doen grooter was dan op Batjan, waar zeer velen niet anders van den Islâm kenden dan 3 zaken: a/ bersoenat b/ djangan makan babi c/ istindjâ. Intusschen hing die gelegenheid meest van omstandigheden, van al- of niet-aanwezigheid van wel-onderrichte lieden af. Hijzelf ~~xx~~ is niet bijzonder knap, maar heeft toch redelijk geleerd te Ternate van een Arabier en is zelf op zijne beurt de leeraar der prinsen van Batjan.

Aan de moskeeën van Ternate en Batjan (ik meen ook van T.dore) heeft men <u>4</u> imâms, een 20tal chatîbs ± en meer moedins, gelijk men ze daar noemt; bovendien marbaots. Deze inrichting, volgens het zeggen des imâms, van ouds her alzoo

om overeenkomst met masdjid al-harâm te verkrijgen. Bepaaldelijk daarom het <u>4</u>tal imâms, hoewel er slechts 1 madhhab is. De imâms verdeelen onder elkaar het werk (نكاح, طلاق, فرايض enz.) en staan onder een قاضي, tot welken rang gewoonlijk de oudste der 4 bij sterfgeval enz. bevorderd en dan weer een 4de jongste imâm gekozen wordt. Onderwijs geven doen de imâms in den regel niet. Mijn berichtgever kende boekentitels (weinige) meestal zonder naam des schrijvers en zonder flauw begrip van tijd van ontstaan en dgl.

De oom des prinsen, die Berenstein en von Rosenberg op hunne reizen vergezelde, scheen een zeer bevattelijk flink energiek man. De prins zelf is wat onbeduidend, volgens zijn leermeester tamelijk lui- en naar het schijnt had deze geen ongelijk – overigens zeer beleefd en wel opgevoed.

Gisteren kwamen de Madoera en de Gelderland hier en vertrokken denzelfden dag met eene lading hadji's. Eerstgenoemde bracht mede mijn kistje met photogr. lampen en een stuk mail, nl. <u>Barincks</u> geschrift over Saussaye, 2 deelen ZDMG. Heden kwam Egyptenaar met mail brengende: <u>brief van mama</u>, <u>w. v. Kromburgh</u>, <u>van Nöldeke</u>. Wellhausens <u>Hodaliten</u>, <u>brief van Marie en Jakob</u>.

Met verschillende min of meer aanzienlijke hadji's sprekende, vernam ik nog de herhaalde bevestiging mijner meening ten opzichte van het eerst نحو en daarna fiqh en kalâm (of omgekeerd) studeeren overal, maar bep. ook op Oostjava. Heden nog zeide mij dit/de gewezen panghoeloe van Serang, die vroeger lang en thans een jaar te Mekka is geweest en die nu weer panghoeloe hoopt te worden.

27 October Behalve myne kennismaking met Franschen consul & fam.e 't verwerven van eenige nieuwe photogr. groepen en gesprekken met verschillende sjaichs der Javanen (waaronder de intelligente Ahmed Lampong, die vooral wilde weten hoe het, na al myne studiën, met mijn geloof stond) weinig belangrijks te melden. Heden mail met brief van mama (ingesl. afdruk myner critiek van Krehl's Leben Muhammeds) en spectators.

2 Nov.r 29 Oct.r vernam ik dat de aanzienlijke hier ter stede woonachtige Perzen benevens eenige gegoede hadji's van die nationaliteit o.a. een rijk koopman van Boesjir, gelogeerd bij Moesa Bagdādī, geld gaven om eenige feestelijkheden ter eere van de Sji'itische heiligen te geven. Waarschijnlijk had men reeds van 1 Moharram af elken avond dikrs ten huize van Sajjid Mochtār. Dit huis, hetzelfde waarin 15 Juni '58 de Fransche consul vermoord werd, wordt voor een deel door Mochtār als wekālah voor Perz. hadji's gebruikt. Dit jaar waren er zeer weinigen (wellicht ± 60), daar de Sjah wegens onveiligheid en afpersingen zynen onderdanen den hadj verbood. De hier voor weinig geld logeerende arme hadji's en eenige arme hier woonachtige Perzen zijn bij de bedoelde godsdienstoefeningen de voornaamste handelende personen. De hh. van der Chijs, Metslaar en ik gingen 's avonds van den 10.en (dus tusschen 9 en 10) Moharram, na ons eerst van eene goede ontvangst vergewist te hebben, te 7½ ure naar genoemd huis, waar we een aantal Perzen en vreemde toeschouwers, ook (voorzaamgezeten) den Perz. consul met gevolg vonden, gezeten ~~als~~, mutatis mutandis, als bij ons in eene kleine Comediezaal. Het verhoogde gedeelte van den voorhof v. h. huis, waaromheen

de gewone divans, was met hoofdzakelijk zwarte lappen vóór divans en vensters zóó gemaskeerd, dat het iets naar een tooneel geleek. Op den achtergrond stond eene eveneens overdekte soort van catheder, uit ruwe kisten saamgesteld 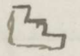. Eenigszins kringsgewijze, maar zeer onordelijk, zaten hier ruim 20 volwassen mannen en 7 à 8 kinderen; deels met geheel ontbloote bovenlichamen, deels alleen met een gedeelte der borst ontbloot. We kwamen laat en vielen dus midden in of tegen het einde der vertooning. Op verschillende, eentonige wijzen werden onder leiding nu van dezen, dan van genen litaniën ter eere der sh[illegible] gezongen, ~~voor~~ in het Persisch, waarbij telkens eenzelfde refrein terugkeerde. Onder het opdreunen sloegen zich de „performers" op de borst op de maat van het gezang; sommigen met kracht, gelijk men aan den klank hooren en aan de blauwe vlekken op de borst zien konde, anderen, vooral die aan de uiterste radii van den cirkel zaten, meer pro formâ. De kinderen deden een en ander blijkbaar geheel zonder devotie en verheugden zich, met de groote menschen mede te mogen doen. Ze keken nieuwsgierig rond en vuurden nu en dan elkander aan op het voorbeeld der onderen tot luider schreeuwen en harder slaan. Sommigen gingen in een bad van zweet. Nu en dan werden de litaniën door geschreeuw zonder bepaalde orde van „Ali", Hosain, Hasan afgewisseld. Ook trad nog even een tamelijk net gekleede rozachān op, die met eene jankerige stem eene redevoering hield, waarbij op sommige passages met een refrein geantwoord werd. Deze stond tegen bovengenoemden cathedra; zijne droefheid was zoo geaffecteerd mogelijk. In pauzen

werden sorbets gepresenteerd, ook aan ons, de eenige Europeanen onder de vreemde toeschouwers. Ook werden ons dadelijk bij het binnentreden zeer goede plaatsen aangeboden. Spoedig was de zaak echter afgeloopen en keerden wij naar huis terug, nadat Sajjid Mochtār ons had meegedeeld, dat den volgenden morgen te 1 uur Arabisch de zaak weer zou beginnen. Ik ging toen daarheen 10 Moharram = Donderdag 30 Oct. 's morgens 7 uur, in gezelschap van Hosain. De „performers" waren blijkbaar nog niet lang bij de hand, alles zag er vrij smerig uit. Duiven, kippen, halfnaakte Perzen liepen dooreen. Sajjid Mochtār, langzamerhand zijn toilet makende, schold links en rechts en ranselde op straat met een stok menschen en kinderen af, die op z. i. onvoegzame wijze getuigen trachtten te zijn van het schouwspel. Daar niet allen zich dit lieten welgevallen, werden de eerste, vrij private en onordelijke litanieën der menschen op het tooneel (dezelfden van den vorigen avond) afgewisseld en overschreeuwd door zeer onstichtelijke vechtpartijen, die zelfs niet eindigden toen later eenige askari's de deur kwamen opzetten en den toegang afsluiten voor dezulken, die geene genade hadden gevonden in de oogen van Mochtār. Dat de vermoeiende oefeningen niet door allen evenzeer van harte gehouden werden was duidelijk; niet alleen wandelden sommigen loom en langzaam het tooneel op, maar Sajjid M. nam hier en daar een hunner bij den arm en gebruikte eenige pressie om hen te doen medewerken. Waarschijnlijk kon hij dit omdat het geld, dat de performers uit den zak hunner rijkere mede-Sji'ieten ontvangen, door zijne handen gaat. Een enkele was niet te bewegen en verontschuldigde zich met een klagend: انا وجعان. Ongeveer te 9 uur kon men aan het toenemen der toeschouwers en

de allengs iets gematigder houding van Mochtār bemerken dat de eigenlijke voorstelling een aanvang ging nemen. De vensters der bovenvertrekken werden steeds drukker bezet met vrouwenfiguren, die uit de hoogte op den voorhof neerzagen. Eindelijk traden de qaimmaqām met zijn zoontje en de Perz. consul met gevolg en eenige aanzienlijke Perzen binnen. Zij namen ter linkerzijde v. h. tooneel boven op den diwān plaats; mij was de plaats aangewezen, die de Perz. consul den vorigen avond had ingenomen, dus vlak vóór het tooneel. De rauza-chān hield nu weer eene voordracht, die afgewisseld werd met algemeen gehuil. De „performers" het luidst; sommigen jankten en schreeuwde zoo, dat men niet wist of ze lachten of schreiden. De rauza-chān wekte deze aandoeningen door eene huilerige stem, een zakdoek en een paar tranen op. Verder had men weer dezelfde oefeningen als den vorigen avond. Sommige oogenblikken stonden de dapperste schreeuwers in het midden van den kring twee aan twee tegenover elkaar en sloegen zich om het hardst met ééne of beide handen op de borst. De rauza-chān ging eene enkele maal zelf voor, maar sloeg zichzelf hoogst voorzichtig. Overigens zat hij meestal op eene bank met den rug naar het tooneel naast den alles behalve vromen Ali-bey (Pers. vice-consul) en den koopman uit Boesjir. Alle Perzen onder de aanwezigen gevoelden zich min of meer tot droefheid verplicht; Ali-bey hield slechts soms den zakdoek voor het gelaat; de meesten echter snikten achter hunne zakdoeken luide gedurende de voordrachten v/d. rosa-chān, vooral bij aandoenlijke passages. Koddig was het, den vetten onaandoenlijken Perz. consul met zijn zwarte muts achter zijn zakdoek te zien snikken en het geheele lichaam heen en weer schudden

Maar allerdwaast was het te zien, dat de qaimmaqām die de eereplaats innam, uit beleefdheid meesnikte, een paar wezenlyke tranen te voorschijn riep en zijn neus op hoogst onvoegzame wijze snoot. In pauses werd den aanwezigen op zeer onsmakelyke wijze koffie en uit een grooten pot met weinige glazen geschepte sorbet gepresenteerd, hetwelk niet verhinderde dat <u>allen</u> er gebruik van maakten; ook kregen de uitverkoren gasten nārgīlah's te rooken.

Enkelen van de aanwezige aanzienlyke Perzen voegden zich een korte wijle bij de performers om aan den buitenslen rand des kring gezeten op zeer bedaarde wijze aan hunne oefening deel te nemen. Overigens bepaalde zich de deelneming van de meesten hunner aan de plechtigheid tot het zeer zacht op de maat kloppen op hunne linkerborst met de rechterhand, dikwijls onderwijl met elkander blijkbaar wereldsche gesprekken voerende. Sajjid Mochtār klopte op dezelfde wijze op zyne borst, staande aan den ingang der deur, links en rechts een waakzaam oog houdend en nu en dan bevelen gevende.

De groote zaak moest daarna, volgens veler verwachting, nog komen. Men verhaalde vooraf dat de gewone houwerij der bedroefden met sabels op hunne borst ook ditmaal zou plaats grijpen. Alleen was er ~~..~~ onzekerheid over of dit ten huize van S. Mochtār of van een anderen Pers, waarheen men zich dan eerst zou begeven, geschieden zou. Er werd met sabels heen en weer geloopen van en naar het tooneel zoodat men verwacht zou hebben de zaak hier te aanschouwen. Vervolgens ontstond een groot twistgeschreeuw ~~tus~~ tusschen eenige Perzen, waarbij S. Mochtār's stem boven allen uitkwam. De twist scheen juist te loopen over de vraag of men

te zijnen huize met de oefening zou voortgaan (hetgeen hij wegens de daaraan verbonden eer en voordeelen zeker wenschte) of elders. Ten slotte werd de vraag beslist doordien de qaimmaqām, naar het schijnt in overeenstemming met den Perz. consul, het snyden uit vrees voor ongelukken verbood. De geheele plechtigheid schijnt overigens vroeger te Dj. verboden en wellicht slechts in 't geheim gehouden te zijn tot na den Russisch-Turkschen oorlog.

Of men verder onder de hier woonachtige Perzen nog iets ter eere van <u>Hosain</u> verrichtte, weet ik niet. Den avond van (= vóór) 10 Moh.^m had Madroes my meegedeeld, dat er ten huize van Moesa Bagdādī (waar de koopman uit Boesjier logeerde) plechtigheden zouden plaats hebben, waartoe men echter moeielyk toegang zoude kunnen verkrijgen. Wij lieten daartoe pogingen aanwenden maar kregen ten antwoord dat hier een gewone <u>maulid</u> (hier = elke قراية en dgl. ter eere of gedachtenis van een bijzondere persoon of zaak) <u>somni</u> zou plaats hebben. Een soort van maulid is mogelijk; somni zeer onwaarschijnlijk, maar vooral de aanzienlykere Perzen verbergen het hier voor den vorm, dat zij روافض zijn. De somni's in de stad alhier schijnen zich om den 10 Moharram weinig of niet te bekommeren.

Heden hieromtrent onzen bed. Sa^cied ondervragend, vernam ik van hem, dat men wel aan het einde der md. Ṣafar een groot feest viert. Men houdt die md. voor een شهر نحس bekend voor allerlei ziekten, rampen enz., is dus dankbaar gestemd als die achter den rug is. De menschen geven den laatsten avond dier maand maulids, qira-a's enz.

en zij hechten eene bijzondere waarde aan de dien dag gesneden en geplukte groenten, gras, veevoeder enz. Velen gaan naar buiten naar de omliggende dorpen. Wellicht in samenhang met het rympje اذا اشتغل فقر enz. uit den tijd d. جاهلية ?

Denzelfden avond, waarop ik het Moharramfeest ging bijwonen, ontving ik nog het bezoek van Ṣāliḥ Bassām, die uit Mekka was teruggekeerd en nu voor handelszaken eenigen tijd hier blijft. Hij deed mij, evenzeer عن حسود, hetzelfde verhaal aangaande Eluber's dood, dat ik reeds kende en verhaalde dat hij hem de reis zéér had afgeraden, zoolang niet I. Rasjied's دولة was gekomen en hij daarmede kon teruggaan. De opinie omtrent de Wahhabieten, die ik boven pag. 15 aanhaalde, schijnt hier niet algemeen. Velen, zoowel ongeleerden als ook eenigszins geletterden, bijv. Sjech Ali, zouden zeer ongaarne hen voor kāfirs verklaren, hoewel zij de boven aangehaalde redeneering als juist erkennen.

Dezer dagen maakte ik, behalve met verschillende andere hadji's enz., die met de Telantos (~~heden~~ morgen) en met de Padang (gisteren) vertrekken wilden, ook kennis met Hadji Omar Garoet, Sjech te Mekka, die eerst ruim 20 jaren in ~~te~~ Palembang, toen 30 jaren i/d. Preanger, eindelijk 7 jaren hier doorbracht, door de Ind. Reg. (Holle) als een gevaarlijk man gesignaleerd was, maar overigens op mij volstrekt geen ongunstigen indruk maakte. Alleen was hij voor een Maleier ietwat vleiïg en onderdanig. Hij wenschte thans voor zaken voor ± 1 jaar naar Java te gaan om tegen het „seizoen" der sanat akbar weer te keeren.

Hij heeft met zijn zoon Abd el Hadi, dien hij meebracht, reizen gemaakt naar Caïro, Jeruzalem, Constantinopel om vooral, naar het heet, heilige plaatsen te bezoeken. Behalve Sjech is hij echter ook koopman. Ofschoon weinig geleerd, kon Omar mij toch een en ander omtrent het onderwijs in Palembang mededeelen. Dit schijnt daar, normaal, uit dezelfde 3 deelen te bestaan als in de Molukken: Tawhied, Fiqh, Taṣawwuf, veelal uit Maleische boeken, maar, opportunitate data, ook na voorafgaande نحو-studiën, uit Arab. geleerd. Overal in de dorpen masdjids; vroeger onderwees men ook daarin – nu alleen als men „ver van de oogen der Regeering is", daar deze het heeft verboden. Waar gecontroleerd wordt, moet men nu dus in de huizen der mo'allims leeren hetwelk ook vroeger wel gebeurde. Als men de berichten v. H. Omar en diens gezellen gelooven kan, moet de thans functionneerende resident v. Pg. dwaze maatregelen tot tegengaan v. fanatisme nemen. Zoo bijv. is het boek Sabiel al-Mohtadina hier evenals in de Molukken in gebruik voor den fiqh en wordt het ook hier kortweg Sabielal genoemd. Volgens Hadji Omar c.a. heeft de resident nu dit boek verboden wegens den naam (denkende aan „prang sabiel") Hadji Omars berichten werden aangevuld en bevestigd door Hadji Mohammed Monier ibn Ibrahiem al Ishaqi, ~~die~~ een bloedverwant van hem, dien hij heden mede bracht. Deze gaat met hem naar Palembang maar schijnt niet voornemens lang te blijven, daar hij zijne geheele familie hier laat. Hij heeft 15 jaren te Mekka geleerd en schijnt ook zaken te doen, welke hem thans ook naar Palembang roepen. Daar wenscht hij, opp. data, ook onderwijs te geven; hiertoe moet men tegenwoordig in die residentie

permissie van den resd^t hebben, die hij, naar ik meen, reeds verkregen heeft. Hij maakte op mij een zeer goeden indruk, eenigszins trotsch op de tamelijk goede kennis door hem te Mekka opgedaan, open en rond in zijn spreken. Hij beloofde mij alle inlichtingen uit Palembang over onderwijs en inrichting der moskeeën en tevens zou hij hedenavond voor mij opschrijven en morgen brengen eene lijst van alle modarrisin te Mekka, met de vakken waarin zij uitmunten en den naam, dien zij genieten. Na صبح en عشا (مغرب) vertelde hij mij, wordt alléén figh onderwezen; op de andere tijden ook andere wetenschappen, na عصر vooral آلات. Dinsdags eigenlijk geene lessen, wijl Abu Hanifa op een Dinsdag †; Vrijdags niet wegens beteekenis van dien dag. Maar daar de طلبة daarmeê niet tevreden zijn, worden op dien dag toch lessen in de آلات, bv. بيان, منطق en dgl., gegeven.

Voornaamste werken in Palembang gebruikelijk waren, behalve den sabiel-al van Moh. Arsjad uit Bandjarmasing, de هداية السالكين, een Maleische commentaar op Ghazzâlî's Bidâja, bevattende ongeveer alles wat men noodig heeft van توحيد, فقه, تصوّف. Dezelfde schrijver, die 1192 H^ae schreef, heeft ook nog grootere werken over dezelfde onderwerpen geschreven.

vgl. boven 8 Beide genoemde Palembangers behooren tot de Naqsjibendijja, welke zij leerden bij Mohammed Mathar (van Hindostanschen oorsprong) te Medina. Van profetenheeres, die deze vertoonde, wisten zij niets of gaven dit althans voor. Genoemde tarieqa was, naar hun zeggen, thans in Palembang meer verbreid dan de vroeger aldaar meer bekende Sâmânijja. De regeering zoude echter thans de tarieqa verbieden.

Den 4 dezer verzond ik brieven aan mama, Nöldeke, Goldziher en Wilken (met ingesl. antwoord aan van den Berg voor Ind. Gids.). Behalve met eenige min of meer geletterde hadji's maakte ik kennis: 1° gisteren 6 Novr met den hier woonachtigen Sjêch Hosain al Baqarî, van Egyptische afkomst. Hij wenschte eene consulaire aanbeveling voor verblijf in Ned. Indië, welks hoofdplaatsen (Batavia, Soerabaja, Bandjar, Padang, Atjeh enz.) hij deels bezocht had. Als doel der thans voorgenomen reis gaf hij op تفرّج, gelijk ook van vroegere reizen. Zijne verdere gesprekken gaven echter aanleiding tot de onderstelling, dat hij zijne kennis van de طريقة الشاذلية gebruikte om zich door lieden, die iets van die tarieqa leeren wilden of geleerd hadden, te laten bezoeken en dan van hen ook geschenken voor zijne geestelijke hulp te ontvangen. Vroeger had men hem op zijn Turkschen pas geen toegang verleend tot het binnenland en hem gezegd dat eene consulaire aanbeveling zeer veel nuttiger zijn zoude. Nu verwees hij voor informatie omtrent zijn persoon o.a. naar Banâdjî, die hem weinig kende maar niets anders dan goeds van hem wist en die ons omtrent het doel zijner reizen in den bovenbedoelden zin inlichtte. Dit is, zeide de oude Banâdjî, ongeveer hetzelfde als de تبرّك in Christelijke landen van rondreizende رهبان. Sjêch Hosain scheen zéér tolerant en zeide, dat het hoogere inzicht, waardoor men bijv. ook de موحّدين onder Christenen als op een goeden weg zijnde beschouwt, waardoor men bijv. photographie geoorloofd acht enz., aan de علم الباطن te danken is; naar zijne voorstelling waren de صوفيّة eenigszins liberaal. Volkomen kennis van Allah wordt noch in de andere noch in deze wereld bereikt; een groot onderscheid tusschen die beide maakte hij niet. 7 November.

Het reizen, het zien van landen en volken achtte hij een middel om tot kennis van de schepping en alzoo ook van den schepper te komen.

Heden kwamen hier als terugkeerende hadji's Soeltan Mangoer en eenige anderen van Moko-moko en Indrapoera. Eerstgenoemde scheen dom; een ander man, die thans ten derden male den hadj volbracht had, die vroeger na zyn eersten hadj 2 jaren in Mekka doorbracht, vóór dien eersten h. reeds eenige jaren chatieb was en nu goeroe tariegah (Naqsjibendijjah) wist iets meer, maar toch weinig. Het kwam mij voor, dat de lieden daarginds meenen, dat zij in die tariega het hoogste hebben en daarvoor andere wetenschappen, hoe hoog overigens ook geacht, desnoods kunnen verwaarloozen. Intusschen doet men volgens zyn zeggen ook daar in de soerau's en in de madrasah's (mendarásah; twee in Moko-moko) ook aan fiqh en tauhied uit Maleische boeken bijv. den sabiel-al, de [illegible], den minhâdj, de çipat doewa poeloeh, de hikam (commentaar hierop) enz.; sommigen ook nahoe en dan gebruiken ze Arab. boeken. Eigenaardig is het dat ook hier, ofschoon de eenige madhab Sjâfi'ī is, in de (~~[illegible]~~ 2 [illegible]) groote moskeeën (q.v. te Indrapoera = Pasar Halang en te Moko-moko) één kali aan het hoofd staat, 4 imâms onder hem, 2 of meer chatiebs en Bilâls, welke laatsten ook de çadaqah's in ontvangst nemen en aan qui de droit uitreiken. Het viertal van ondsher (evenals in de Molukken; van nabootsing v.h. Mekkaansche heiligdom scheen onze Sjech niet te weten. De tariega Sjadilijja en Sammanijja waren ook wel bekend in deze streken en werden door velen gevolgd.

Eigenaardig is nog de âdat, dat alle mokims =

[illegible] = anag negeri geregeld tot den Vrijdagsdienst moeten opkomen. Zoo niet: dihoekoem door het hoofd der negeri en de hoekoem bestaat in de verplichting om, na afloop eener çalât al-djom'ah op korré te trakteeren, kleine, vingergroote koekjes.

Mendarasah in Moko-moko en Indrapoera = soerau (Pad. Bovenl.) = langgar (Java), een gebouwtje, waarin men veelal de gewone çalâts pleegt te doen, waarin gedikird en ook wel eens onderwijs gegeven wordt, hoewel dit laatste ook aan huis geschiedt.

De maaltyden, bij verschillende gelegenheden als huwelyk, besnijdenis, terugkeer v. hadji's enz. gegeven, heeten kendoeri; daarbij worden bepaalde personen uitgenoodigd, rijst enz. gegeten en door den gastheer aan alle aanwezigen çadaqah's gegeven, bestaande in kleine geldgeschenken.

Huwelyken door den kali gesloten en ontbonden; zonder notitie te houden, houdt hij op een en ander controle.

In de laatste dagen veel opgehouden door de photographie, zoowel het maken van nieuwe negatieven (o. a. van de Javaansche vrouw Zobaidah) als van afdrukken, maakte ik weinig nieuwe kennissen. Meermalen sprak ik met Çâlih Bassâm en een anderen Bassâm ( ), die mij beloofde later diwans van moderne Nedjd-qaçiden te zullen meebrengen en mij over Nedjd alle verlangde inlichtingen te willen geven. Eens bracht hij Doughty's kaart v/d. Nedjd mede en hij vond op de kaart van Kiepert vele namen, die niet bestonden. Met name was dit het geval in de buurt van Hâïl, op 3 ~~uur~~ dagreizen afstands waarvan de Bassâms wonen (in 'Oneiza). Hij verhaalde ook dat in dezen tijd tegen reizen naar Nedjd van 16 November.

37 hier uit bezwaren bestonden, daar men door zuiver Turksch gebied moest reizen en de dawla het hun zeer kwalijk nam, wanneer zij iemand uit Europa, zonder hare uitdrukkelijke autorisatie, tot geleide strekten. Overigens achtte hij eene reis met eene kleine karavaan altijd, met eene groote in deze dagen eenigszins ook gevaarlijk, daar de Bedawienen door het niet-ontvangen der gewone vrachten koren van de Turksche regeering roofgieriger zijn dan ooit. Trouwens nog dezer dagen kwamen hier allerlei berichten van de gevaren, waaraan gewone karavanen van Indiërs en Javanen op den weg tusschen Medina en Mekka waren blootgesteld.

Verrukt was Çalih Bassâm bij het zien van den dîwân van Moslim b. alWalîd, waaruit hij sinds lang vele verzen uit het hoofd kende, maar waarvan hij nog nooit een ex. had gezien; hij verzocht mij onmiddellijk, er een voor hem te bestellen.

11 November ontving ik brieven van mama van 17, 21, 27 en 30 October, verder van van der Lith, Socin, de Goeje, Houtsma en eene briefkaart van de Red. Lit. Zeg. over mijne recensie van Wilkens boek, die gedrukt zou worden.

Heden verzond ik brieven aan mama (met portr. v. Chorsjîd), de Goeje, Kleyn, Gredeljie, Wellhausen, Bavinck.

30 Nov. Voor ongeveer 10 dagen ontving ik brieven van Bosch en van der Kemp en den 25sten brieven van mama van 6 Nov. (Breda) en 13 Nov. (Rott.), prof. Kuenen, Wilken, Brünnow en van der Kemp.

Gedurende de laatste dagen photogr. van onderscheidene hadji's; Sejjid Dja'far was 5 dagen hier om de droogeplatenmethode te leeren en de maat mijner machine te nemen, om daarna te trachten in Mekka photos

te nemen. Hij bracht mij de اصول الاولياء ten geschenke en zou op dezelfde wijze als Aboe Bakr, inlichtingen omtrent den masdjid alharam als universiteit verzamelen. Weinige dagen geleden kreeg ik van Sjech Hosain al Bagari, die afscheid nam vóór zijne reize naar O. Indië, in manuscript de تنوير التلقيحات في اذكار اولى الاحزاب الشاذلية van Haggi ten geschenke. 38

Brieven verzonden aan mama en Prof. J. van Leeuwen 2 Decr.

Voor eenige dagen van Chorsjîd copie ontvangen van het geschrift uit Medina, dat Moh.'s laatste vermaning bevat en van daar dus waarlijk verspreid is geworden. Ch. kreeg het van een opiumschuivenden man, die het van zijne زيارة uit Medina thuisbracht.

Heden is Aboe Bakar uit Mekka gekomen; hij blijft voorloopig hier om inlichtingen te geven omtrent den تدريس in den masdjid alharâm.

Eenige dagen met A. Bakar Maleisch gelezen, over Islâm gesproken en verder eenige photographieën gemaakt. 7 Decr.

Heden, gisteren en eergisteren صلاة الاستسقاء op de groote vlakte bij de Mekkapoort achter de vroegere marabba van Omar Nasief; zooals dit gewoonlijk jaarlijks bij lang uitblijven v. regen hier na voorafgaande kennisgeving plaats vindt. Den eersten dag hoorde ik het eerst na den afloop; 6 Decr echter tegen zonsopgang ging ik met Chorsjîd samen uit, terwijl de heer Kruyt ons wel een eind vergezelde, maar later ons verliet. Eerst bleef ik op eene hoogte bij bedoelde marabba het gadeslaan, hoe het kleine hoopje, dat voor de heuvels die in de richting van Mekka de vlakte begrenzen, zat te wachten, allengs toenam. Voor de zittenden was eene kleine verhevenheid bij wijze van hulpmimbar opgericht. Langzamerhand kwamen van de stad uit

39 steeds meer menschen in Vrijdagsgewaad. Optrekken van dikr-joelende en springende schoolkinderen, waarvan meestal 1 à 3 van elke bende een vaandel dragen (vaandels van verschillende kleuren, vooral rood en groen); ook de kleine groep der derwiesjes van Ahmed Bedawi, met 3 vaandels en eene soort van trom (tabl) kwam in zekere orde, dikirende aan. Intusschen kwam de zon op en posteerde zich een man met grooten staf op een der heuvelen tegenover de vergaderde gemeente, met den rug naar Mekka, vele malen met luider stemme roepend: çalaton djâmi-'a! en soms: çalaton djâmi' at-aç-çalâh! Van autoriteiten merkte ik alleen den douanechef op, die echter veel te laat te paard kwam aanzetten. Ongeveer 1 uur na zonsopgang begon de çalât, die kort duurde en na afloop waarvan velen zich verspreidden, terwijl de anderen zich dicht om de hulpminbar schaarden en de chotba aanhoorden. Ik kon dit alles van tamelijk nabij gadeslaan, daar Rad. Aboe Bakar met een vriend en een bediende mij later achteropkwam en vergezelde. Niemand nam de minste notitie van mij, ook niet de schoolkinderen, die zelfs gedurende de çalât en zelfs tusschen sommige rijen der vromen door zongen en joelden.

Blijft de regen uit, zoo oefent men drie dagen achtereen en dit geschiedde ook nu. 7 Dec. 's morgens vroeg ging ik met Metzlar en den Wr. Kruyt (die echter na een blik uit de hoogte op de vlakte huiswaarts keerde) naar de zelfde plaats. De vergaderde menigte was grooter nog dan den vorigen dag en evenals toen waren ook eenige ezels, muilezels, paarden en kameelen op een afzonderlijk deel der vlakte aanwezig. We hadden geen moslimsche vrienden bij ons, maar Sjech Ali had mij verzekerd, dat niemand zich aan mijne tegenwoordigheid ergeren zoude.

40

Vrij dicht bij de oefening stonden we geruimen tijd zonder de aandacht te trekken toen Aboe Nedjile, een soort van speciaal politieagent voor de stadsreiniging met veel gebaar op ons toekwam en zeide: روحوا! en dgl. Ik vroeg hem of dat bevel van den qaimmaqâm kwam (die ook ter plaatse aanwezig was) en, zoo ja, dat ik niet zou weggaan voordat hijzelf mij dit kwam mededeelen. – Wat verlangt gij dan? – De ç.-akste bij te wonen, waartoe ik het recht heb. – هذا كلام antwoordde A. N. بلقي انت تعرف اشكل مني ولاكن انا خايف من الشبابيك. Zonder het laatste woord te verstaan, antwoordde ik انا ما اخاف الشبابيك, hetgeen, zooals ik later vernam, beteekende dat ik voor het plebs niet bang was! طيب, zeide A. N. en joeg meteen met zijn stok de door zijne schuld allengs om ons heen komende menschen uiteen. Intusschen hadden we het zeker aan de attentie van A. N. te danken, dat ons later door een deel der schooljeugd eene ovatie werd gebracht. Een aantal kinderen verzamelde zich om ons heen en toen we ons zachtjes aan verwijderden, hieven zij een luid gezang aan, dat ik niet verstond. De ovatie was echter vrij onschuldig, daar zij zich hiertoe bepaalde, dat de kinderen ons met hun oorverdoovend geschreeuw op korten afstand volgden, totdat A. N. met zijnen stok kwam en hen in weinig tijds uiteendreef. De meerderheid der kinderen scheen beter opgevoed te zijn dan dit ellendig exemplaar van de soort van lieden, aan wie men hier de handhaving der orde toevertrouwt.

In den loop der week maakte ik ook de photographie van 3 Amboneesen, waarvan één reeds jaren (6 à 7) te Mekka studeert, terwijl de anderen alleen voor den hadj gekomen waren. Zij schenen opgetogen over

mijne bekendheid met Mohamm. litteratuur en de
hier-verblijvende deelde mij een en ander omtrent de
regeling der moslimsche onderwijs- en eeredienstzaken
op Ambon mede. Nagenoeg elke kampong heeft een
moskee met 1 imam, 2 chatiebs, ~~bila~~ modins
en eenige sara (سرج) of bilals, waarmee men
bedoelt lieden, die de lampen enz. voor de moskee in
orde houden, terwijl de marboet zorgt voor het schoon-
vegen der moskee. In de stad Ambon zelve 2 imams.
Allen, die tot de moskee behooren, tezamen noemt
men hier panghoeloe's. Onderwijs in den regel in
den masdjid, maar ook aan de huizen der leermeesters.

22 December. 10 Decr. brieven ontvangen van mama (Rott^m 21 [Nov].
Leiden 28 Nov.), Dr. Vorstman, Cramer v B^m. Holle
(met Arabische en Maleische boekjes van Sajjid Othmân
uit Batavia) en 13 Decr. van Pr. Euting en
Daendels uit Batavia (over mijn photographiekistje).
reeds vroeger per speciale gelegenheid aan van der Kemp. Gisteren br: verzonden^x aan Bruttel d. l. K., mama,
Euting, Mr. Page, van der Lith. Vele bijeenkomsten
gehad met Sajjid Abdallah al 'Attâs, Aboe Bakr (da-
gelijks) den Javaanschen geleerde Modjtaba, den Sjeich
Arsjad Bantën enz., eerstgenoemde en laatstgenoemden
den sedert met de Soerabaja vertrokken om eerlang
weer hierheen te komen. al 'Attâs scheen mij een
weinig vreesachtig en vleiend, maar, zoodra hij
eenigszins durfde spreken, zijn gesprek zeer waard:
Hij deelde mij mede dat v. d. Berg voor den Minhadj
een niet zeer knap Arabier als helper voor den
طبع had gehuurd.

Woensdag 16 Decr. was de laatste Woensdag der maand Çafar,
die hier en ook elders (tot Singapoera naar het O. als ik
hoorde) als een bijzondere dag geldt. Omtrent oorsprong
onzekerheid. Er zijn gedichtjes, waarin onder de 7 onge-
luksdagen, waarop men liefst geen koop sluiten, geen
put graven moet enz., de laatste Woensdag van elke
maand genoemd wordt. Nu beweren sommigen hier,
dat de maand Çafar in het algemeen eene zware maand
(شهر ثقيل) is en alle kleine ongelukken in die maand
groote gevolgen hebben, zoodat men den ongeluksdag bij
uitnemendheid, den laatsten Woensdag dier maand in
gepasten ernst en vreeze moet doorbrengen; dezulken
achten de vrij algemeene pretmakerij, waaraan men zich
op dien dag pleegt over te geven, eene verkeerde عادة.
Vraagt men aan anderen, waarom die dag zoo vroolijk
gevierd wordt, dan is het antwoord dat men zich verheugt
over het naderend einde dier „zware maand", als men
er namelijk zonder kleedscheuren afgekomen is. Feitelijk
gaan vele menschen reeds 's morgens vroeg naar buiten; de
meer gegoeden huizen in voor dat doel buiten opgeslagen
tenten in de vlakte of ook in het dorp Nozla. Kinderen
en volwassenen rijden op ezels, paarden en kameelen
soms om het hardst; ieder trekt zijne beste kleederen
aan. Men eet lekker, vooral nieuwe groenten en gaat
gedurende den dag uit wandelen. Sommige vromen van twij-
felachtig geloof bedrinken zich bij deze gelegenheid. Velen
brengen met hunne geheele familie den nacht buiten
door. Toen wij 's avonds een paar uren vóór zonsonder-
gang gingen wandelen buiten de Medina- en later buiten
de Mekkapoort in de richting van Nozla, aanschouwden
we dit alles en zagen we tal van vrouwen en slaven met
bagage voor den nacht (sjiesja's, bedden enz.) zich in

de richting van det dorp bewegend.

31 Dec. 29 dezer bracht de mail mij brieven van mama, de Goeje (met ingesloten advies van van der Lith) en spectators benevens ontvangbewijs van aan mij door mama verzonden kist. Gisteren verzond ik brieven aan mama, de Goeje, Holle, Wilken, Nöldeke en boekjes Op. Ht. Bogaert.
Met eene vorige mail (23 Dec.) ontving ik brieven van Wilken, mama (2), ~~[illegible]~~, Goldziher, Wellhausen.
Gisteren 12 Rabīʿ al awwal; de maulid wordt eigenlijk meer den dag tevoren gevierd, hoewel zonder veel leven. Een derwiesjenoptocht met tamtam door de stad, algemeen gebak van mosjabbak (مشبّك), croquant gebak met honig van binnen, waarvan de dikke draden in verschillende vormen dooreengedraaid worden. 's Avonds illuminatie van de 2 Turksche oorlogschepen, het gaimmagamaat en de kazerne. Lezing ook 's avonds van maulid, na den maghrib in de officieele, door ambtenaren bezochte Hanafi-moskee, na den ʿisjā in andere moskeeën, naar het verlangen der menschen. In den Hanafi voorlezing op eene dekke, elders eenvoudig zittend op den grond. In de stad bemerkt men, behalve door het gebak, weinig van het feest dan mooi gekleede kinderen en hier en daar een gemeenschappelijke „maulid" waarbij allen zingen: marhabā, jā .... marhabā! waar ..... door verschillende epitheta van Mohammed aangevuld wordt.

2 Jan. Nacht van 1 op 2 Jan. eerste in nieuw huis; van heden af zal Aboe Bakar mij gezelschap houden.

4 Jan. Nacht van 3 op 4 hevige onweersbui met flinken regen.

5 Jan. Gewichtig bezoek van Sajjid Mohammed Mozajjin; 's avonds post met brieven van mama, Rombrugh [?], Goedeljee [?], Bavinck, briefkaart van Nöldeke, stukje over gāt

en Studentenalmanak.

Bij de besnijdenis, die men hier op zéér verschillende leeftijden (ongeveer 40 dagen – 10 jaar)x doet plaats vinden, gebruikt men, als ik van den mozajjin vernam, een yzeren tangetje ∩, ʿodda om het praeputium tusschen te klemmen en een scheermes. Voor de wond gebruikt men een marham (men zegt hier: الدراهم كالمراهم تجبر أمّ الكسير) nl. een of ander bloedstelpend en wondhelend goed; onze vriend beweerde zelf „taljoen" te gebruiken, dat, naar zijn zeggen in de Europ. apotheek cantarion (of zoo iets) moet heeten. Het wordt op een lapje gesmeerd en dit om de wonde plek verbonden. Daarna gebruikt men een daroer om op te drogen; hiervoor verschillende mengsels, als poeder fijn gestampt; men onderscheidt باردة en حارّة soorten.

x De Hadhrami's volgen de sonnat alaglijja [?], als het heet, en besnijden op den 7den dag.

10 Jan. Sedert aankomst pasja, 6 Jan. dagelijks groote fantasia's; hijzelf geeft ontvangst en woont in 't huis van Wahdana, den rijken Hindi-koopman van Mekka. Alle autoriteiten bezochten hem; consuls ontvingen reeds tegenbezoeken. 's Avonds en soms ook op dag ovatien en festiviteiten; illuminaties der soeq. De ovatien der burgers worden حارة's gewijze gebracht en naar 't schijnt door den sjeich al hāra wellicht in overleg met anderen georganiseerd. Over eene dezer ~~[illegible]~~ ovatien ontstond questie tusschen de aulād alhāra der Madhloem en die der Jaman, welke zooals gewoonlijk in hevig gevecht uitliep. ʿAskari's werden van alle zijden bijeengescharreld en de menigte ± te 11 uur uiteengejaagd, terwijl anders de vroolijkheid tot diep in den nacht duurt. Reeds eenige dagen tevoren had tusschen Madhloem en ons quartier (Sjām) een gevecht plaats; eenige belhamels, naar den gaimmagām gebracht, werden door hem voor zijn huis afgeranseld

en daarna onder stokslagen door de 'askarî's naar de gevangenis gebracht. De groote reden van gevechten bij de ovatiën is jaloezie; elke ḥâra heeft haar maḥmal, dat door 4 man gedragen wordt en maakt verder haar eigen fantasia bijv. een pâsja, een qâḍhî enz. allen voorgesteld door de lieden der buurt; dezen gaan dan salâm maken bij het huis, waar de wezenlijke pâsja ingetrokken is. Is nu het maḥmal enz. van de eene wijk bijzonder veel mooier dan dat der andere, dan is een vonkje genoeg om brand te verwekken. Zoo zou de proxima causa der Jemen-Mudhlemquestie geweest zijn dat zich een lid der eene wijk onder het banier der andere geschaard had en toen op zeer ruwe wijze was weggejaagd. Er is een wedijver in vertoon bij die zaken. Gisteravond was de Sjâm-maḥmal aan de beurt; bij gelegenheid van hun optocht lieten zij, naar men zegt, voor 300 dollar suikergoed maken en deelden dit uit. Iets daarvan kwam in het Consulaat terecht en kreeg zoo mij het. Een schotel met ronden deksel ; beiden van eenigszins kalkachtig smakend wit suikerwerk. Op het deksel drie vakken, waarop in roode letters respectievelijk ما شاء الله , حسبي الله en تبارك الله in suikerwerk gedreven. In den schotel kandijklontjes (nabât).

Van de maḥmaloptochten kon ik tot mijn spijt niets te zien krijgen. – Gisteren toog de pâsja met muziek naar de (Hanafi-) moskee en nam daar in eene eenigszins verhevene, door een hekwerk afgesloten ruimte, met den qâimmaqâm aan de godsd.-ref. deel. Later ontving de chatîb een eerekleed van hem.

Heden ontving ik met Engelsch schip (waar 't schijnt van vroeger post nagebleven) 2 spectators en afdruk Nöldeke's recensie

van Wilken's matriarchaat

Brief verzonden aan mama. 14 Jan

Sjech (Mohammed) Nawawî, niet jong meer, afkomstig uit district Tanara (Banten); zijn vader was Omar, districtspanghoeloe en ook eenigszins geleerd; Moh. getrouwd met vrouw uit zijn land, wil wel andere hebben, maar durft niet van wege wederhelft. Leerde bij vader, in Poerwakarta (Krawang) waar vroeger beroemde pâsantrèn, dan in Mekka. Heeft den naam alle wetenschappen te kennen, onderwijst meest fiqh, ook naḥw, oeçoel, taçawwoef, zelfs hadieth, in zijn huis en wel 's morgens tot middag, op andere tijden slechts voor bijzondere vrienden op verzoek. Leerlingen ± 100, van verschillende deelen van Java (Maleiers of dgl., als zij bij hem komen, op afzonderlijken tijd omdat dan in hunne taal vertaald wordt); voor het vertaalt hij in het Javaansch, dat zij allen voldoende verstaan; ook uitlegging wordt in het Javaansch gegeven. Zijn eigen voornaamste Sjeich schijnt de Egyptenaar Joesoef Sambilawainî geweest te zijn, maar ook andere leeraars; zoo hoorde hij nog bij Abdoel Hamied, toen hij reeds geleerde was. Zeer veel heeft hij geschreven, als: شرح التقريب , نهاية الزين , ~~[illegible]~~ genaamd شرح فتح المعين enz. enz. in het Arabisch, die in Egypte gedrukt zijn. Hij zou ook medewerken aan het Woordenboek Arab.-Mal. waarvoor Seid Abdallah al Attâs moeite deed.

In zijn afwezigheid (naar Medina) kochten familieleden een taçrîḥ van hadji-sjeich op zijn naam; hoewel hij daarmee niet veel op had, en zich met die zaken ook geenszins inlaat, wordt de zaak door zijn broer, schoonzoon enz. op zijnen naam voortgezet. Sedert 5 à 7 jaren is hij dus of heet ook sjeich. Onderwijs zonder geld; ook geene vaste of verwachte geschenken van leerlingen. Behalve koopmanszaken, door zijne ... gedreven, leeft hij van geschenken van lieden, die

(Mededeelingen v. Aboe Bakar 14 Jan. en vv.

de geregde wetenschap in hare beoefenaars eeren, bv. oudleerlingen of lieden, die zonder iets aan wetenschap te doen, den hadj verrichten en geld hebben door koopmanszaken of pensioen enz. Zoo krijgt hij wel eens een huis enz.

In 't gewone leven, buiten onderwijs, is zijn Arabisch niet zoo فصيح als dat van sommige zijner landgenooten.

Bij maulids en dgg. fungeert hij vaak als voorganger. Dinsdags, vrijdags en zoo ontvangt hij ook lui van Batavia die in het Maleisch onderwijs ontvangen.

<u>Ahmed Marzoeqī</u>, ook uit Tanara (Bantĕn), neef van Nawawī, leerde ook in Poelakerta en in Mekka van meer sjechs dan Mekka, o. a. Nawawī, Hasaboellah enz. ouderdom ± 40 jaar, reeds lang te Mekka. Was gewoon voor handelszaken (tabak, katoen enz.) naar Bali en Java en Singapoera te reizen, doet dit nu niet meer, wegens onvoordeelige zaken naar het schijnt. Armer dan Nawawī, maar komt op dezelfde wijze als deze, door toegezonden geschenken uit Java, aan den ~~kamat~~ kost. Zijne wetenschap komt die van Nawawī nabij, متفنن في الفنون; beiden gelden ook bij Arabieren als geleerden in hunne pele. Leeft zéér eenvoudig, heeft naam van veel schaamte en bescheidenheid te bezitten, vraagt iemand hem naar eene mas-ala, zonder hem te kennen, dan antwoordt hij (denkende wellicht slechts op de proef gesteld te worden) والله اعلم. Kent iemand hem goed, dan komt zijne wetenschap uit. Zijne gewone taal meer façih dan die van Sjech Nawawī. Zijne onderwijstijden (meer dan van Nawawī omdat zijne plaats te beperkt is) zijn 's morgens 9 à half 10 – dicht bij 12, verder na de verschillende

wakt's der çalats, behalve 'isjā. Leerlingen 20 à 30, die ook bij Nawawī leeren, bijv. bij den een dit, bij den ander dat boek lezen, daar Sjech Nawawī bijv. 's morgens (voor beiden <u>vaste</u> leertijd وقت التدريس) 3 of 4 verschillende boeken achtereen leest en de een slechts dít, de ander slechts dát volgen wil. Zijne vrouw van eigen volk; vroeger ook andere. Geen ta'līf. Buiten onderwijs zéér bescheiden, wil zelfs niet als imām bij plechtigheden fungeeren. Vergeefs trachtte vroeger Nawawī hem van zijne handelsreizen terug te houden om alleen voor de heilige wetenschap te Mekka te leven; zoolang de zaken beter gingen, vond deze dat het توكل على الله niet overdreven moest worden. Onderwijst ook in 't Maleisch, beter dan Nawawī, daar hij in hoog-Maleisch ~~overzet~~ overzet.

<u>Ahmed</u> <u>Djaha</u> ~~dist~~ afd Anjer, Bantĕn. Waarsch. ± 12 jaar te Mekka, ongeveer 30 jaar oud, getrouwd met Jav. vrouw; geen handel, leeft van geld dat familie zendt en van verdere gaven van beminnaars der wetenschap. Meeste wetenschap deed hij te Mekka op. Onderwijst in 't Javaansch, niet in Maleisch, zelfde vakken als voorgaande 2, wier leerling hij is; ook Mostafa 'Afifī en anderen hoorde hij. Iets minder dan Marzoeqī in kennis. Aantal leerlingen ook 20 à 30 en tijden van onderwijs als Marzoeqī; zijne leerlingen zijn ook alle bij Nawawī. Hij leert zelf nog in masdjid bij Mostafa Afifī en heeft dus niet al te veel vrijen tijd. Geen ta'līf; minder gewoon als imām bij maulids enz. te fungeeren.

Javanen noemen Sajjid Toebagoes sajjida Ratoe

Toebagoes Sajjid

Ismail Bantĕn, negri Bantĕn, (familie van oude sultans) leerde bij vader (geleerde), in Poelakerta en Mekka; zuster met regent getrouwd, vader v. vrouw was regent in Engelschen tijd. Vrouw eerst uit Bantĕn, ook eene Arabische, nu eene uit Serang (Bantĕn). Leeftijd als Nawawi ongeveer; reisde vroeger (heen en weer van daar naar Mekka enz. ± 8 jaren vast te Mekka nu. Geniet even groote eer als Nawawi, die echter voor een goed gedeelte ook aan zijn afkomst, leeftijd enz. toegeschreven moet worden. Leeft van huur van 3 hem door familie geschonken huizen, ook tuinen op Java. الآلات علوم onderwijst hij niet; hiervan weet hij slechts genoeg voor zichzelf – andere wèl. Zyne leerlingen ± 40, die alles ook bij Nawawi hooren; figh, oeçoel, taçawwof. Vergiste zich bij onderwijs aan kleine kinderen in ... met hada en hadithi, die hij als verschillend in aftand opvatte.

9–10 uur, na thohr (2–3 uur) zijn zyne eenige onderwijsuren. Hijzelf leert ook nog bij Sjech Omar Sjâmi en vroeger ook bij Sajjid Qotbi (Hanafi), die nu † is.

Verder zyn er mota'allims uit Bantĕn, die als iets wetende gelden, dus bijv. met geleerden kunnen disputeeren, vragen stellen en zelf kinderen onderwijzen:

Arsjad van Tanara, ? familie van Sjech Nawawi en vroeger ook diens zwager, ± 30 jaren, leerde reeds op Java van Sjech Nawawi en van Sjech Sam'oen (Pandeglang: reeds † in figh, oeçoel enz. (doorgestreept: alleen) als Sjech Nawawi); hij is lid v. priesterraad te Serang; nu reeds (vroeger vele reizen heen en weer) 3 jaren achtereenvolgends te Mekka, leert bij Nawawi en Arab. geleerden en onderwijst zelf na magrib den nahw, maar aan sukken, die weinig verstaan bijv. Radĕn Çalih.

Idroes Aidroes (عيدروس) van Tjeringin (Bantĕn) leerde veel op Java van Sam'oen in Pandeglang (pâsantrèn dichtbij negri in desa Kadoe Marna). Na heen- en weerreizen nu ongeveer 6 à 7 jaar te Mekka oud ± 35 jaar. Heeft veel hadieth en taçawwof gelezen. Leert bij Nawawi en bij Arab. geleerden en onderwijst bijv. een tiental kinderen en oude menschen.

Sarman (distr. Tjimanoek Pandeglang) ± 30 jaar, onger. 7 jaar te Mekka, getr. met Arab. vrouw van vrij belangr. onderdom, houdt niet van plezier, leeft op kosten van familie, studeert en geeft zelf onderwijs aan kleine kinderen

Geleerden in Banten zelf werkzaam:

Bakr, Pontang distr. Tanara, lang geleden in Mekka wellicht voor ± 20 jaren, zeer ervaren in de wetenschappen, kjai v. pesantrèn, maar, gelijk meerdere kjai's, vaak voor handel afwezig en dan vervangen door zijn plaatsvervanger (doorgestreept: Kalifa). Op meeste pâsantrèns hoogstens een 60 tal murids (in ouden tijd waren er grootere); meeste kjai's tevens koopliui. Als iemand uit eene desa wil gaan studeeren bijv. bij Bakr volgen hem gewoonlijk eenige dorpsgenooten, meest kinderen om 1° in de pâsantrèn van hemzelf (die reeds iets weten moet om van den Sjaich te profiteeren) te leeren, 2° om hem te dienen en om, op zijn bevel, den kjai van dienst te zijn. Deze soort van kinderonderwijzers zijn kepala murid Soend. kòkòlòt pondog, Jav. loerah pondog. Zyn dus in eene pesantrèn (Soendaasch van Bantĕn gebruikt men alleen pondog) bijv. 60 santri's, dan zyn er wellicht 10 à 15, die van den kjai zelf onderwijs ontvangen, dwz. de anderen hooren ook wel toe, maar hebben aan dit onderwijs niet veel.

Bakr reeds vrij oud, leerde in Banten en in Mekka, heeft Arab. vrouw gehad, het even geleerd als Marzoeqi.

Langer dan een 6 maanden blijven de santri's gewoonlijk niet op een pesantren; wel gaan sommigen achtereenvolgens naar verschillende pesantrens in eene residentie en enkelen voor langen tijd naar verder afgelegen scholen. Ook keeren velen na 8 of 10 dagen thuis geweest te zijn wel weer voor een jaar naar hunne oude pes. terug; langer meestal niet. Bij pesantrens zelden wagf-sawahs, maar leerlingen helpen meester in bebouwing zijner milksawahs; alles tezamen sdtkeeren zij van het jaar ± 1/2. Veelal wordt wel met [illegible] begonnen (een boek, dat zij daar [illegible] noemen, [illegible] [illegible]) en dan een eenvoudig boekje als Sittin met de beginners gelezen. Soms beginnen ze echter met ook een eenvoudig fiqhboekje, leeren daarvan de beteekenis alleen om later [illegible] enz. te leeren. In desa's zonder pes. leeren ze gewoonlijk slechts [illegible] Qoran van den een of ander, die kan en wil; meestal niet meer. Daarentegen leeren ze dit zelden in pesantrens. In Banten blijft het epitheton santri iemand later niet bij, als hij gevestigd desaman met gezin is geworden.

Othmān ± 30 jaar oud, panghoeloe-district Oendar-andir (Serang) geleerd in Java en Mekka, goed geleerde als Bakri. Zoo iemand als panghoeloe bezig en dus als kjai-pesantren tijdelijk afwezig, dan vervangt hem bijv. een der kokolots, die ertoe geschikt is. Dit is echter alleen voor de kinderen; de andere kokolots feireeren dan een paar dagen. Othmān leerde te Mekka ± 8 jaar. Sedert hij panghoeloe werd, meer bezigheden, daardoor minder leerlingen.

Mohammed Ṣāgid, desa Beidji afd. Tji-lĕgon, Serang leerde in Mekka en Java, goed geleerde, ± 30 jaren, ongeveer 6 jaren te Mekka gestudeerd. Leerlingen 50 à 60.

Mohammed Sjādili, van Serang zelf, zoon v. vroegeren zwedana van Tji-zĕwras, ± 30 jaren, studeerde in Java en ± 5 jaren te Mekka, goed geleerde. Regent wilde eens een forāsj uit masdjid leenen voor manlid te zijnen huize. Panghoeloe zei: goed! M. Sj. echter: harām, daar het wagf is. Toen durfde Regent niet. Hij rookt geen tabak. Goede kennis van Aboe Bakar. Ook vele leerlingen. Hij leert bijv. kinderen der negri sembahjangen als soldaten, die exerceeren. Later leeren deze meestal in pesantren.

Mahmoed Terate (desa), afd. Tji-lĕgon, Serang. ook kjai (dezen titel, zonder meer, voeren de pesantrenhoofden) ongeveer 12 jaar te Mekka, slechts ± 25 jaar oud. Geleerd als Ṣāgid ongeveer.

Soembawa Sjech Zein addin Soembawa ± 40 jaar oud, zeer lang te Mekka. Kennis ongeveer = Marzoeqi, Arabisch meer faṣih dan Nawawi's. Leerlingen Maleiers (bijv. Deli. Lampong. Bandjar enz.). Geeft 's morgens in den masdjid alharām en verder tehuis les. In den masdjid in het Arabisch (vele Arabieren hooren ook toe) en geeft soms Maleische verklaring. Geldt als een vrij aanzienlijk man.

Omar Soembawa onderwijst alleen in huis, Arab. vrouw, vrij lang te Mekka, oud ± 30 jaar, kennis ongeveer als die van Zein, onderwijst ook alle vakken.

Garoet. Sjech Mohammed Garoet, reeds vrij oud, vroeger gewoon in huis les te geven en alle [illegible], vroeger heen- en weer reizend, nu ± 10-12 jaar te Mekka, was reeds leeraar in Java voordat hij de eerste maal naar Mekka kwam. In Mekka onderwees hij Soendaërs en Javanen. Reeds vroeg onderwees

hij ook tariqa', sedert ± 4 jaren die laatste tijne [illegible]. Heeft nu ± 60 à 70 leerlingen voor tariqa, wier sjech hij is. Leeft van familie en giften.

Hasan Moeṣṭafa, ± 30 jaren, ongeveer 12 jaren te Mekka, op Java leerling v. Mohammed Garoet, te Mekka van velen o.a. Moeṣṭafa ʿAfīfī; zeer ervaren in verschillende vakken; schrijver van fiqhtractaten in 't Arabisch, waarvan een te Kairo gedrukt, ook van [Arabic]. Geeft onderwijs aan huis tusschen [Arabic] en [Arabic], verder bij gelegenheid. Leerlingen Javanen; wellicht ± 30. Hijzelf hoort ook nog wel lessen van Nawawi en sommige anderen, doch door vele bezigheden weinig. Leeft voornam. op kosten familie.

Batavia Sjech Djonaid, ruim 80 jaren oud. Zéér lang te Mekka, geleerd als Nawawi, maar geen mo'allif. Rust nu, geeft × eene enkele les per dag en is wegens ouderdom moeielijk te verstaan. Nawawi zelf spreekt hem (ook wegens ouderdom) als leeraar goeroe aan. Leeft ook vooral van geschenken uit Indië en Mekka en ontvangt waarschijnlijk eenige habb door vrienden bij de ḥokoemah. Onderwijs Arabisch-Maleisch als genoemde der Bataviasen.

Modjtaba, schoonzoon v. Djonaid, wiens dochter hij huwde. Leerde te Batavia en (meer) te Mekka bij Djonaid en bij Arabische geleerden. ± 50 jaar, reeds lang te Mekka, maar heen- en weer reizend, voor handelszaken ~~[illegible]~~ (hij handelt alleen op Java bijv. in boeken enz.) en voor zijn (geringe) landbezit. Hij heeft daar een wakil of eene vrouw. Krijgt ook geld van familie en vereerders. Kenner in alle vakken. Leerlingen: Bataviasen en ook andere Maleiers. Onderwijst in masdjid alḥarām en aan huis

's Morgens vroeg leest hijzelf in masdjid, dan, na [illegible] ± 10½ uur geeft hij daar zelf onderwijs (fiqh en nahwu); aan huis op verschillende tijden. Wellicht 't eerste omdat hij in huis geen plaats voor velen heeft. Geleerdheid ongeveer als Aḥmed Djaha.

As'ad b. Djonaid (zoon v. bovengenoemden Dj.) geb. te Mekka 35 jaar ± oud, altijd in Mekka gebleven, leerde van vader en Arab. geleerden. Onderwijst in masdjid en aan huis en is ongeveer op dezelfde hoogte als Modjtaba. Leest zelf niet meer, onderwijst 's morgens vroeg W. masdjid; na ẓohr of ʿaṣr ook aan huis. Meestal zijne leerlingen tevens leerl. van Modjtaba.

Mohammed Sa'īd b. Djonaid ± 40 jaar oud, broer des vorigen, iets geleerder dan deze; voor ± 4 jaren op reis naar Batavia gegaan en sedert, naar men zegt, getrouwd.

Abd alSjakoer Soerabaya geleerd als Nawawi en Djonaid. Geeft niets om de wereld, maar is toch rijk door geschenken van vele vereerders. Nawawi vereert hem als ouder in geleerdheid. Zijne vrouw dochter van een Arab. geleerde Sajjid Bakri. Is ook hadji-sjech maar zonder zich om de voordeelen te bekommeren of zich met der hadji's zaken veel in te laten. Hadji's nemen hem dan ook tot sjech [Arabic] maar betalen zelf hunne huishuur, onkosten enz. of [illegible] en geven dan toch bachsjisj aan hem, als zij kunnen. Is reeds wel onder de 50 jaren, te Mekka van kind af, Arab. vrouw. Zijne vrouw dochter van Sajjid Sjaṭa, wiens zoon de bekende geleerde Sajjid Bakri. — Hij onderwijst alles

is huis, thans voornamelijk tagawwof, vroeger alle vakken. Nawawi noemt hem toewan goeroe, maar hij is wel niet zoo geleerd als Nawawi zelf. Leerlingen Javanen; hij vertaalt ook een weinig in 't Javaansch, kent echter zelf beter Arabisch dan Javaansch.

16 Jan. Brieven ontvangen van mama (vert. 29 Dec.), Brill, briefk. van Cremer v. B., Indische Gids.

Bezoek van Ismaïl Agha, den Cadhi van Djeddah en 2 anderen van wege den Wali; gisteren bezoek van Mohammed Massjât.

ho haja ho ha — alka'de banâuha — wasîdi sâfar Makka — 'abbiloe (ا) zambiel ka'ka — walka'k djoew'almichzan — walmichzan mâ loh moftah — walmoftah 'end anneddjâr — wanneddjâr jibgâ loh feloes — walfeloes 'end essoeltân — wassoeltân jibgâ loh sjaurâ — wassjaura 'end aççaghâr — waççaghâr jibga lében — walleben 'end albagar — walbagar jibga loh hasjiesj — walhasjiesj fôg eldjabal — waldjabal jibga loh matar — jâ matar hoddi hoddi — binte ochti djâbat walad — sammâto abd aççamad

Wiegelied, mij door Abu Bakar medegedeeld.

Van hem vernam ik ook dat Arab. kraamvrouwen eenf dergelijk wezen duchten als in O.Indië onder den naam Pontianak of Koentianak gevreesd wordt. Zy noemen dit: oemm aççibjân, moeder der knapen of kinderen, omdat het het op dezen verzien heeft. Gedaante: een vogel, die echter met verticaal opgeheven vleugelen het lu kraam doorkliept

16 dezer Vrijdags bezoek van Ismaïl-effendi (ook: agha) den Qadhi van Djeddah, den Drogman des Wali's enz. om mij namens wali te begroeten en te zeggen dat mijn bezoek den pasja zeer vereeren zoude. 's Zondags naar den pasja in 't huis van Wahdana: pasja uiterst vriendelijk, niet zeer druk, gelijk gewoonlijk Turken, noodigt mij uit bij eventueele reis naar M. mij als zyn gast te beschouwen. Laat mij slechts van hem gemaakte photographieën zien en wenschte gaarne een bezoek. 21 dezer kwam hij, eerst aangekondigd door dienaren, met gevolg (drogman, andere geleiders, zoon v. Wahdana, officieren enz.) eerst te mijnen huize mijn bezoek beantwoorden, daarna in Consulaatstuin gephotographeerd worden. Alles schijnt een goeden indruk op Z. Exc. gemaakt te hebben. — 22 Januari

21 Jan. ontvangen: brief van mama en catalogus met tijdschrift en courant, alles verzonden 3 Jan. en spectator vers. 7 Jan.

Heden vertrok Raden Abu Bakar en kreeg ik bezoek van Ahmed Massjât, dien ik nog nooit gezien had, diens beide zoons, Mohammed Djamhel en een onbekende, vermoedelijk bediende van Massjât, die moeielijk maar gaarne en druk sprak. Heden vertrok pasja met gevolg.

Zijn bezoek aan mij werd na den aanvankelijk bepaalden dag uitgesteld wegens een galkoortsaanval, die gelukkig spoedig overwonnen werd.

Sejjid Mohammed Mozajjin verhaalt mij o. a. dat de ongesteldheid, die de menschen hier en te Makka opdoen, behalve aan verkeerde leefwijze, aan verandering van lucht, vooral ook aan verandering van water wordt toegeschreven. In deze streken neemt men gewoonl. bij verandering van verblijfplaats de voorzorg, vóórdat men iets in de nieuwe plaats drinkt, wat uien te kauwen en dan is, meent men, 't grootste gevaar geweken. Komt men echter in Mekka, waar men in den regel — 23 Jan.

dadelijk naar masdjid gaat, dan bucht men makroeh, dus dat gaat niet. Maar hier heeft men het geluk van 't Zemzemwater drinkt men daarvan in Allahs naam zooveel men kan, dan hindert de rest niet meer, dus werkt dit als of beter dan eeuw(?). Zemzem gebruikt men, van hier naar Mekka reizende, zelfs te Hadda eens voordat men iets drinkt.—

29 Jan: Gisteren post: brieven van mama (2, verz. 9 Jan.), de Goeje en Bosch

De pontianak der Maleyers of althans de جن, die hier dezelfde rol ongeveer speelt, heet hier أم الصبيان en vertoont zich in allerlei gedaanten, heeft het vooral op het leven van kleine kinderen gemunt en wordt als oorzaak der miskramen beschouwd. Soleimān, die met haar sprak, wist haar de namen van Allah te ontlokken, waarvoor zij wijken moet; deze worden in sommige boeken over fā'idah's aangegeven en met succes onder hoofdkussen der vrouwen enz. gelegd.

Verschillende fā'idah's, die men hier in practijk brengt, vindt men ook in de Kotob Alif Ba Ta, eene soort van Dierenboeken, waarin het nut van elk dier voor den mensch. Zoo bijv. een konijnenkeutel in een doekje gewikkeld door vrouw op de borst gedragen, amulet tegen 't krijgen van kinderen: Jong mannelijk konijn, dat moedermelk gezogen heeft, gedood en gegeten (of melk, die zich daarin bevindt, door vrouw gedronken?) geeft hoop op mannelijk kind, vrouwelijk dito op vrouwelijk.

Elke حرفة heeft hier haren sjech, door de leden zelve verkozen; keuze door hokoema goed te keuren d.i. voor alles wat handel en markt betreft, door den mohtasib, voor alles wat met godsdienst enz. in verband staat (mo'addhin, chatībs enz.) door qādhī. Gebeurt er iets door of van wege een der leden van de hirfa, dat niet in den haak is, dan wendt zich de hokoema tot den sjech, die zelf eenigszins(?) straft, als hij het noodig oordeelt, de hokoema van vergrijpen zijner collega's kennis geeft. Zoo is er zelfs een sjech ahl al-adkā

voor het oogenblik Sejjid Mohammed Mosejjin. Vroeger had men vóór het intreden in eene hirfa een imtihān; thans schijnt daarvoor in de plaats getreden dat een reeds bekend lid der hirfa bij den sjech voor zijne bekwaamheid instaat.

31 Jan: verzonden: brieven aan mama, Kuenen, Goldziher, Kruyt, Cramer v. B. 2 Febr. ontvangen brieven van mama (2, waarvan één inhoudende beantwoording mijner vragen door A. V. van Os), de Goeje, Bosch, briefk. van Wilken, overdruk Nöldeke (recensie Kautzsch), overdrukken mijner dupliek aan vBerg. 5 Febr. verzonden brief aan mama. 5 Febr.

Titel van een der boeken, die veel gebruikt worden om er fā'idah's aan te ontleenen tegen ziekten, gevaren, rampen of om vijanden ten onder te brengen door tooverspreuken, do'ā's, belezen touwtjes of bandjes, met of zonder geneesmiddelen: كتاب مجربات احمد الديربي المسمى بفتح الملك المجيد لنفع العبيد وبهامشه كتاب مجربات الشيخ السنوسي, eerste druk Miçr 1290. (127 blz.) 18 Febr.

Een broer van Ahmed Masjāt zeide mij intusschen, dat dit op zichzelf weinig helpt; het komt erop aan, welke sjeich de bandjes enz. beleest. Hij had idjāza's voor sommige dergel. zaken en had onlangs voor een Javaan, wiens echt kinderloos was, een bandje belezen, dat zijne vrouw om haar buik gebonden had. Na een jaar hadden ze een kind en kreeg onze belezer 100 rejaal.

In Ahmed Masjāts bibliotheek een boek, geschreven, titel:
هذا ديوان نابغة أقرانه وقرنه الجامع بين كل مستحسن وحسنه
محمد بن المرحوم خليل السمرجي غفر الله له وللمسلمين امين
امين امين